

Т. Г. Кучерук*

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ: ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ

Нинішній етап розвитку суспільства позначений зростанням інтересу до процесу регіоналізації з боку теоретико-методологічних засад обґрунтування її природи за умов світових циклічних процесів, оновлення соціальних пріоритетів і вимірів потенціалу розвитку суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим, регіоналізацію можна розглядати як стан світової економіки і міжнародних економічних відносин, заснований на взаємовигідних і взаємоприйнятих засадах, що створює умови для мирного співіснування і співробітництва держав (попри їхній рівень розвитку та інші відмінності) на благо соціально-економічному прогресу кожної з них і людства загалом. В її межах триває пошук спільних елементів у різних підходах до розв'язання глобальних проблем. Регіоналізація, як невід'ємна частина інтернаціоналізації продуктивних сил, об'єктивно потребує теоретичного осмислення як самої її суті, так і засобів її досягнення.

Питанням сутності регіоналізації, її особливостей, породжених глибинними перетвореннями і зрушеннями в розвитку суспільства присвячені праці В. Василенко¹, О. Білорус, Ю. Мацейко², Д. Стеченко³, І. Строянської, С. Шульца⁴, Я. Хоменко⁵ та ін. Серед відомих зарубіжних дослідників процесів регіоналізації слід назвати О. Біякова⁶, А. Скотта, М. Стопера⁷, М. Портера⁸, О. Швецова⁹.

Новизна цих досліджень полягає в тому, що регіоналізація є незворотною якісною зміною, яка відбувається стрибком і приводить до створення життєвих умов, головною нормою яких є забезпечення індивідуалізації суспільства. Відбувається глобальна індивідуалізація суспільства, за якої індивідуальна воля, наміри, переваги тощо суттєво позначаються на регіональному функціонуванні. Це істотно ускладнює узгодження множинних векторів економічного розвитку.

На рівні життєвого світу особистість включена в спільноту, як ланка ланцюга, що знаходиться у комунікативних взаємозв'язках. Соціальну взаємодію на цьому рівні забезпечують цінності і норми, що діють у межах життєвого світу. Найважливішу роль в ньому відіграють неформалізовані моральні регулятиви. В асоціативних угрупованнях їхня цілісність і успішність функціонування залежить від поведінки комунікантів.

Диференціація суспільства призводить до появи різних утворень і спільнот, ідентифікація з якими для особистості утруднена. Інколи ці співтовариства є антагоністами, і визначеність відносно них породжує протилежні індивідуальні устремління. Крім того, кожен індивід орієнтований на різні форми регуляції своєї поведінки. Йому доводиться погоджувати їх між собою, роблячи певний вибір.

Особистість одночасно діє у межах соціальних спільнот, які формують вектори поведінки, створюють умови для реалізації тієї чи тієї особистості. Це дещо утруднює особистісну ідентифікацію, бо норми різних спільнот спрямовані на самозбереження кожної з них і часто-густо можуть суперечити одна одній¹⁰. Проте, оскільки життя особистості

© Кучерук Т. Г., 2009

* доцент кафедри зовнішньоекономічної діяльності підприємств Донецького національного технічного університету, кандидат економічних наук

¹ Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства: Монография НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований / В. Н. Василенко. — Д.: ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2006. — 311 с.

² Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток. / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. — К.: МАУП, 2005. — 492 с.

³ Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. — К.: Вища школа. 2000. — 223 с.

⁴ Строянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні: Монографія. Інститут регіональних досліджень НАН України / І. Строянська, С. Шульц. — Л.: Арал, 2007. — 292 с.

⁵ Хоменко Я. В. Стратегія сталого економічного зростання регіонів України: Монографія. Науково-дослідний економічний інститут / Я. В. Хоменко. — Д.: ТОВ «ДРУК-ІНФО», 2008. — 389 с.

⁶ Біяков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты: Монография / О. А. Биляков. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 2004. — 152 с.

⁷ Scott A., Storper M. Regions, Globalization, Development // Regional Studies. — 2003. — Vol. 37, № 6&7. — P. 549-578.

⁸ Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; Перевод с англ. под редакцией и предисловием В. Д. Шетинника. — М.: Международные отношения. — 1993. — 896 с.

⁹ Швецов А. Соотношение централизации и децентрализации в государственной региональной политике: о сложившейся ситуации, необходимости и путях ее изменения / А. Швецов // Российский экономический журнал. — 2006. — № 5-6. — С. 14-35.

¹⁰ Горак Г. Громадянське суспільство як інтегратор особистих начал / Г. Горак, Г. Фінін // Філософська думка. Український науково-теоретичний часопис. — 2008. — № 3. — С. 65.

поза групою практично неможливе, вона змушена в її межах досягати балансу нормативних вимог, що висувують до неї соціальні спільноти, погоджувати різновекторні інтенції в собі самій з допомогою регіональних відносин.

Між тим, у процесі інтернаціоналізації постійно відбувається складна діалектична взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників, їх взаємопроникнення, взаємопереходи і це зумовлює своєрідність різних етапів регіоналізації, дозволяє в її цілісному русі виявляти особливості, неповторні риси.

Метою статті є дослідження об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку регіоналізації, надання характеристики змісту регіональних економічних систем в умовах глобалізації.

Регіоналізація виступає найважливішим компонентом прогресу цивілізації. Пізнання об'єктивних і суб'єктивних факторів регіоналізації розкриває потенціальні можливості структурних зрушень в економічному, соціальному та природному середовищі світової системи.

Регіони відрізняються один від одного рівнями свого економічного і соціального розвитку, обсягом території і населення, світовими і регіональними позиціями, що породжує суттєві відмінності в колі проблем, з якими вони стикаються.

Як відзначає В. Симоненко¹¹, регіон (лат. region (regionis) — область, округ) — територія країни із специфічними природно-кліматичними та економічними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, розвиток якої здійснюється на основі законів національної економіки і регіональних, у результаті чого формується регіональні економічні відносини. Основний критерій виокремлення регіону — спільність народногосподарських і регіональних завдань, техніко-економічні особливості розвитку промисловості та сільського господарства, наявність суб'єктів господарювання, об'єднаних регіональними, економічними, політичними, соціальними, культурно-етнічними інтересами, у результаті яких утворюється регіональний тип відтворення соціальної системи.

Д. Хуткий та В. Хмелько¹² вважають, що на будь-якому етапі розвитку суспільство є певним соціальним організмом — досить складним само регулятивним утворенням. При цьому виявлення специфіки соціальної саморегуляції, зокрема, співвідношення і взаємозв'язку процесів стихійної саморегуляції, регулювання, управління та керування неможливе без з'ясування загального системно-функціонального змісту саморегуляції суспільства як певної цілісності.

До речі, С. Юрій та І. Іващук¹³ стверджують, що сьогодні економічні процеси змінюють традиційне розуміння суверенітету під впливом побудови нової, в тому числі й фінансової архітектури. Концепція суверенітету була переглянута на Регіональних слуханнях у рамках підготовки до Асамблеї тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, а сам суверенітет визначався як такий, що не може бути абсолютним, а обмежується міжнародними зобов'язаннями держав. Найбільш імовірно є втрата суверенітету державою у четвертому випадку взаємодії із світовим господарством. У даному випадку процес побудови абсолютно відкритого суспільства відбувається набагато швидше, ніж вихід з нього, і йому властивим є елемент незворотності, бо, як засвідчує практика, вирватися з тенет глобального простору і здобути незалежність у первинно притаманних їй ознаках не вдалося ще жодній державі.

“Отже, важливою проблемою, — наголошують А. Старостіна та О. Каніщенко, — є вирішення цивілізаційної суперечності між дією доцентрових і відцентрових сил глобалізації, що передбачає встановлення балансу економічних пріоритетів між національними етноцентрично налаштованими господарськими системами, зумовленими особливостями окремих країн і регіонів, за рахунок узагальнення управлінських функцій у результаті складного спіралеподібного процесу заглиблення міжнародної сегментації ринків”¹⁴.

¹¹ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред) та ін. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. — С. 164.

¹² Хуткий Д. Макросоціологічний підхід до виокремлення основних підсистем сучасної світової системи суспільств / Д. Хуткий, В. Хмелько // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2008. — № 3. — С. 45.

¹³ Юрій С. Відкрита економіка в глобальному просторі: митно-торгівельний аспект / С. Юрій, І. Іващук // Вісник економічної науки України. — 2006. — № 1 (9). — С. 175.

¹⁴ Старостіна А. Суперечливі шляхи економічної глобалізації / А. Старостіна, О. Каніщенко // Економіка України. — 2008. — № 5. — С. 64.

Відомо, що цілісність множини досягається завдяки узгодженому рухові її елементів. Специфіка цього узгодження, на наш погляд, полягає в тому, що тут переважає вплив цілого на поведінку і властивості частин. Значення розгляданого типу цілісності полягає в тому, що вона існує не в ідеальних умовах, а за наявності розсіювання енергії (дисипація), зміни форми хвилі (дисперсія), незбереження принципу лінійної суперпозиції хвиль (нелінійність середовища). За таких умов збереження утвореної цілісності забезпечується взаємною динамічною компенсацією деяких процесів: дифузії і нелінійності, нелінійності й дисперсії (у консервативних системах без дисипації).

Проте у відкритих нелінійних системах дисипація сама може виявитися як чинник організації за наявності достатньо великого потоку енергії або речовини через систему. Нелінійним системам властива поведінка, яку не можна спостерігати в лінійних динамічних режимах. І виникнення, і підтримування такої поведінки (наприклад, часового, просторового і функціонального порядку), які приводять до явищ самоорганізації, найімовірніше забезпечуються загальним механізмом: нелінійною дисипацією¹⁵.

Справді, наявна цілісність множини частин забезпечена їх генетичною єдністю: спільністю вихідного стану, єдиними умовами їх змін, єдністю законів, які регулюють ці зміни, що приводить в результаті до загальної незворотної самоорганізації множини, яка являє собою ціле вищого порядку, ніж його частини. Впорядкований рух множинності як цілого є результатом її самоорганізації. Ця самоорганізація відбувається за певних умов (у нестационарних процесах, за наявності нелінійності, під час фазових переходів), з необхідністю породжуючи цілісні об'єкти або процеси.

Досить складним і суперечливим є з теоретичного, і особливо з практичного погляду співвідношення між регіоналізацією національного та міжнародного рівнів. Виразно окреслилися специфічні проблеми, що підпорядковані суто власній національній безпеці внаслідок асиметричної структури обміну товарами і послугами, дискримінації в міжнародних економічних відносинах. Слід зазначити, що основним видом зовнішньоекономічної діяльності України на європейському ринку є зовнішня торгівля, у структурі якої торгівля товарами більш як у 7 разів перевищує торгівлю послугами. Товарна структура вітчизняного експорту, в якій переважають сировина й напівфабрикати, фіксує за нашою країною функції сировинного додатка, а не рівноправного партнера (тим більше — члена ЄС)¹⁶.

З цієї точки зору, як справедливо відзначають О. Яременко та О. Панкратова¹⁷, економічна свобода господарювального суб'єкта є таким, що природо історично склався, способом реалізації цінностей людини, яка опосередковує свій соціальний зв'язок шляхом професійно організованої ринкової діяльності. Перехід до інноваційно-інвестиційної моделі зростання вимагає відповідального суб'єкта, здатного до довгострокової раціональної господарської поведінки на підставі використання частини доходу на приріст капіталу, на інновації та інвестиції. Взаємодія суб'єктів господарювання забезпечує суспільству живий порядок, що розвивається.

Отже, регіоналізація, як об'єктивно-закономірний процес, характеризується подвійною детермінацією: зовнішньою і внутрішньою. У найзагальнішому розумінні як зовнішні детермінанти виступають об'єктивні умови, а як внутрішні — суб'єктивні¹⁸. Об'єктивні умови становлять різноякісні компоненти суспільного поділу праці. Саме протилежність їх один одному приводить їх до поєднання. Об'єктивні чинники регіоналізації мають розглядатися як основні компоненти механізму, який здійснює внутрішню регуляцію.

Суб'єктивні чинники — це певні, конкретні в кожному випадку, для тої чи іншої сфери, явища (елементи суб'єктивних умов), які включаються у процес регіоналізації та забезпечують адекватність мети на шляху до сталого глобального розвитку країни, регіонів, глобальної економічної системи тощо. Встановлення єдності й специфіка суб'єктивних

¹⁵ Кайзер Ф. Нелинейные колебания (предельные циклы в физических и биологических системах) / Ф. Кайзер // Нелинейные электромагнитные волны. — М., 1983. — С. 250.

¹⁶ Масловська Л. До питання передумов інтеграції України в ЄС / Л. Масловська // Економіка України. — 2008. — № 6. — С. 77.

¹⁷ Яременко О. Інститути й економічна свобода господарювальних суб'єктів / О. Яременко, О. Панкратова // Економічна теорія. — 2007. — № 3. — С. 71.

¹⁸ Хайтун С. Фундаментальна сутність еволюції / С. Хайтун // Вопросы философии. — 2001. — № 2. — С. 152-166.

умов та суб'єктивних чинників поглиблює уявлення про джерела й рушійні сили регіоналізації.

Тобто об'єктивні і суб'єктивні чинники регіоналізації (табл. 1), які являють собою структурну основу буття в світі, визначаються властивостями світу як тотальності, його гармонією, яка втілюється, зокрема, в принципах симетрії. Доволі певно розрізняються суб'єктивні (свідомо спровоковані) й умовно об'єктивні чинники розвитку регіональних економічних систем в умовах глобалізації.

Таблиця 1.

Об'єктивні та суб'єктивні чинники розвитку регіоналізації

ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ	СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ
1. Процес розв'язання суперечності між відтворенням і створенням та формування системи ціннісних орієнтацій, що уможлиблює адекватний вибір регіонального розвитку.	1. Система суб'єктивних пріоритетів і виборів стратегії соціальної поведінки, що створюють основу для співвідношення та узгодження потреб, мотивів, інтересів, конкретних форм суб'єктів у процесі виробництва.
2. Посилення тенденції до взаємозалежності суб'єктів господарювання та виявлення домінуючих тенденцій міжнародного поділу праці;	2. Розширення економічного співробітництва, прагнення до посилення економічної та політичної інтеграції.
3. Міжнародний поділ праці, цілісність суспільного управління, визначення незбалансованості між потребами та можливостями.	3. Стратегічна регіоналізація, підвищення ролі регіону у вирішенні глобальних проблем сучасності, ефективне впровадження науково-технічних інновацій.
4. Утворення суперечливого, але цілісного світу, довгострокове економічне зростання.	4. Доцільність діяльності запобігання негативних наслідків людської діяльності, реалізація концепції «міжнародної економічної безпеки, оптимізація виробничого-господарських процесів, запобігання воєнних конфліктів, миротворчість вирішення конфліктів протистояння, конструктивний внесок регіоналізації у збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки.
5. Циклічні спади виробництва, структурні кризи, форс-мажорні обставини або обставини непереборної сили, зокрема затоплення, засуха та ін.	5. Налагодження динамічного зв'язку з зовнішнім та внутрішнім середовищем, подолання структурної кризи.
6. Забезпечення умов для соціального прогресу, охорона навколишнього середовища.	6. Розв'язання питання виплати зовнішнього боргу, гнучкість системи фінансування.
7. Економічне суперництво суб'єктів господарювання, необхідність подолання економічної відсталості, єдність соціумів.	7. Забезпечення сталого економічного розвитку.

Оскільки ж ці чинники під час переходу від рівня до рівня змінюються на кілька порядків, стає зрозумілою можливість для складної системи бути стійким вихідним елементом щодо систем вищого рівня регіонального відтворення. Регіональні економічні системи мають уможливити вироблення загальної концепції і загальних позицій на основі довгочасних інтересів, спільні дії на засадах взаємної відповідальності, захисту інтересів особистостей, що не суперечать єдності як регулятивного принципу подальшого глобального розвитку суспільства.

Регіоналізація постає як межа системного цілого, фіксуючи його якісну своєрідність в ряді інших складно-розчленованих форм буття — світу, природи і людської свідомості. Діалектика міжнародної та національної регіоналізації полягає в одночасному посиленні регулюючої ролі держави у соціальному розвитку всіх регіонів країни з урахуванням кліматичних, економічних, інституціональних особливостей, визначення ієрархії цінностей суб'єктів господарювання.

Аналіз об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку регіоналізації дає змогу визначити відповідні форми і дійові засоби реалізації інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Характерною рисою регіоналізації є дедалі тісніший взаємозв'язок економічного, соціального і духовного прогресу суспільства. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають теоретичні питання розвитку регіоналізації, вивчення її структурних формоутворень, своєрідності зв'язків між її сферами, рівнями як цілісної мотиваційної структури, що перетворюється на безпосередню продуктивну силу.

Стаття рекомендована до друку кафедрою зовнішньоекономічної діяльності підприємств Донецького національного технічного університету (протокол № 6 від 21 січня 2009 року)

